

Metin BAL

Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İzmir-Türkiye
Dokuz Eylül University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, İzmir-Turkey
balmetin@gmail.com (www.metinbal.net)

**DÜŞÜNME VE VAROLUŞ BAKIMINDAN ÇAĞDAŞ İNSANIN DOĞAYLA
BAĞINI FRANK BAUM'UN *OZ BÜYÜCÜSÜ* MASALI YOLUYLA ANLAMAK**

Özet

Bu makalede, ilkin, düşünme bakımından çağdaş insanın durumu ortaya konmaya çalışılır. Bunun ardından, hakiki anlamda düşünmenin, ancak düşünmenin şiir ile ortak kökenleri keşfedildiğinde başarılılabileceği öne sürülür. Üçüncü ve son olarak, Frank Baum'un *Oz Büyücüsü* adlı masalından yola çıkılarak çağımız insanının doğa ve diğer canlılarla ilişkisi ve onun varoluşu betimlenmeye çalışılır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Doğa, Hayvan, Düşünme, Şiir, *Oz Büyücüsü*.

**UNDERSTANDING THE RELATION OF CONTEMPORARY HUMAN BEING
WITH NATURE IN TERMS OF THINKING AND EXISTENCE THROUGH
FRANK BAUM'S *THE WIZARD OF OZ***

Abstract

In this article, at first, situation of the contemporary human being is tried to be presented in terms of thinking. To describe the situation of thinking in contemporary age several references are made to Martin Heidegger's works. It is argued that the most distinct features of the human being of the modern times are thoughtlessness and spiritlessness, because in modern times thought and spirit are reduced to culture. The activity of thinking turned into a business activity. To overcome this situation the reason for the fact of spiritual deprivation of modern human being is tried to be found. Then, it is explored that thinking in its true meaning can be accomplished only by the exploration of the common origins of thinking and poetry. Accordingly, the pseudo conflict between philosophy and poetry is criticized. Thirdly and finally, it is discussed that the reductions mentioned above result in transformations of the relation between human being and nature. To develop an acceptable relation between human being and nature the common root of mythos and philosophy is reminded. Starting from Frank Baum's fairy tale *The Wizard of Oz*, the relation between human being and other living beings and existence of human being are tried to be described. In conclusion, antropological and antropophanic approaches to the nature and to the living beings other than human being are criticized.

Keywords: Human Being, Nature, Animal, Thinking, Poetry, *The Wizard of Oz*.

“Bir kasırganın merkezinde hava genellikle durgundur”
Frank Baum, *Oz Büyücüsü*.¹

Düşünmeyen bir şairin ne kadar tuhaf bir dünyaya sahip olduğu yargısının, kabul edilebilirlik bakımından, şiirsel duyarlılıktan yoksun bir düşünürün en büyük icadının yüreğimizin dilini keşfetmesi olacağı yargısıyla akla eşit mesafede bir uzaklıkta olacağı kanısındayım. Bu durum, şaşırtıcı görünse de, gerçekten de çağımız “düşüncesiz sanatçılar”la ya da “sanattan uzak düşünürler”le doludur. Üstelik, bu bakımdan çağımız önceki çağlardan daha yoksun durumdadır. Uzun zamandır birbirlerine karşıt olarak konumlandırılan bilim ve sanat çatışmasına, yaklaşık son 150 yıldır sanki felsefenin şiir ve edebiyatla ilgisi yokmuş gibi sanat ve felsefe ya da şiir ve felsefe çatışması da eklendi. Şiir ve felsefe çekişmesi, düşünce tarihi içinde gelişerek metastaza uğramış ve 18’inci yüzyılın sonundan itibaren en genel biçimiyle ruhsal/zihinsel ya da “tinsel yoksunluk” kılığında tanınır oldu. Çağımız tinsel yönden yoksun bir çağdır. Bu konudaki en dokunaklı belirleme, *Düşünme Üzerine Söylem* (1959) başlıklı yazısında, Martin Heidegger’in 20’nci yüzyılın belirleyici özelliğinin “düşünmeden yoksun” bir dönem olduğu teşhisidir. Heidegger şöyle diyor:

“Büyüyen düşüncesizlik bugün, bu nedenle, insanı iliklerine kadar sömüren bir süreçten kaynaklanır: insan bugün düşünmekten kaçmaktadır. Bu düşünmekten-kaçış düşüncesizliğin zeminidir. Bu kaçışı oluşturan şey bir kısmıyla insanın bu kaçışı ne görmek nede kabul etmek istemesidir. Üstelik, insan bugün, düşünmekten bu kaçışı düpedüz inkar eder. Tam tersini iddia eder. O –dahası, kendisini epey haklı görerek– bu kadar uzun-erimli planların ve birçok alanda bu kadar çok araştırma ve incelemenin geçmişte hiçbir zaman bugünkü kadar tutkulu bir şekilde yapılmadığını söyler.” (Heidegger 1969: 45).

Yaşadığı çağın en belirgin görünümünün “düşünceden yoksun” bir çağ olduğunu belirleyen Heidegger, başka bir yerde de bu durumu “dünyanın kararması” olarak adlandırır: “Yeryüzü üzerinde, onun her yerinde, dünyanın bir kararması meydana gelmektedir. Bu kararma içinde gerçekleşen temel olaylar şunlardır: Tanrıların kaçışı, yeryüzünün yıkılması, insanların bir yığına indirgenmesi, bayağı şeylerin üstünlüğü”.²

¹ Baum, L. Frank (2013). *Oz Büyücüsü*, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 3 / “I. Bölüm”. Bu kitaba yapılan göndermelerde kitap “OB” kısaltmasıyla gösterilecektir.

² “the preeminence of the mediocre” (Heidegger 1968: 47).

Düşünmeden kaçışın vardığı noktayı Heidegger, aynı zamanda gezegenimizi tehdit eden bir eylemle tanımlar: “çölleşme ya da tahribat” (Heidegger 2002: 29). Destruksiyon ya da yıkımdan daha derine inen bir zararın söz konusu olduğu ve geri dönüşümün artık mümkün olamayacağı en kaygı verici durum olan çölleşme, hem varoluşsal, hem zihinsel hem de ekolojik bakımdan gerçekleşir.

Modern anlayışın, insanı özneye, düşünmeyi tasarımılamaya indirgemesi uzun süredir dünyanın karanlığa gömülmüş olmasının öncelikli nedenleridir. Tinin araçsal bir şekilde yorumlanması şiir ve edebiyatı, kısaca sanatı etkileyerek onu, kendisi içinde sanatın planlanabilir ve geliştirilebilir olarak araçsal kılındığı kültür alanları içinde karartır. Böylece zihin, ruh ve tin adına elimizde yalnızca zekâ ya da kültür kalır. Dahası, tinin “zekâ” ve “kültür”e indirgenerek savunulması kişinin kendisini bu değerlere bağlı biri olarak tanıtarak, onun çağdaş bir sivil yurttaş olarak barbarlığı tercih etmediği övgüsünü geliştirmesine neden olur (Heidegger 1968: 49-52). “Yoksun zamanlar”da³ şairlerin, edebiyatçıların, kısaca sanatçıların ne işe yaradıkları böylelikle kolaylıkla anlaşılabilir.

Gündelik hayatın çok basit ve küçük birçok deneyimi sanatın birlik ve bütünlük kurma bakımından diğer teorik ve pratik çalışma alanlarına üstün olduğunu doğrular. Sıradan bakış açısı tarafından, üzerinde tartışmanın bile gereksiz görüldüğü “bütünlüklü olmayan şeylerin kusurlu oldukları” yargısı antikçağın Grek düşünürlerinden beridir kabul görmüş temel bir düşüncedir. Heidegger’e göre bütünlükten yoksunluk durumu felsefenin daha başlangıcında söz konusudur (Heidegger 1995: 35-38). Ancak insan kendi şiirsel doğasını tanımamakta ısrar etmektedir. O halde, insan yaşantısının en sıradan deneyimlerinin şiirsel olduğu nasıl gösterilebilir? Heidegger’e göre insan yaşamının şiirselliği varlık ve oluş, varlık ve görünüş arasındaki ayırma geri dönülerek ortaya konulabilir. Bunu açıklamak için *Metafiziğe Giriş* adlı kitabında çok sıradan bir deneyimden örnek veren Heidegger’e göre bugün hemen hemen herkes dünyanın güneş

³ Alm. *dürftiger Zeit*, İng. *destitute time*. (Bkz. Önen ve Şanbey 1993: 228). “Dürftig” düz anlamıyla “yoksul, muhtaç, fakir”, mecazi anlamlarıyla ise “yetersiz, noksan, eksik” anlamlarına gelir. Buradaki yoksunluk, bir şeyi yapabilmek, bir şey için yetkinlik, bir şey için muktendir olmak anlamındaki “dürfen” modal fiilindeki kökle aynıdır. Örneğin “darf ich Sie etwas fragen?” ya da “die kleinen Kinder dürfen nicht ins Kino gehen” (“küçük çocuklar sinemaya gidemezler”), “Er darf nicht rauchen” (sigara içemez) ya da “morgen dürfte schönes Wetter sein” (“yarın hava güzel olabilir.”).

etrafında döndüğünü bilir. Böyle olmasına rağmen, dünyanın güneş etrafında dönüyor olduğu bilgisi, astronomi bilimiyle ilgilenmeyenler için, başka bir deyişle insanların çoğu için, güneşin doğuşu ve güneşin batışının görülmesi olarak deneyimlenir. Güneşin sabah doğmuş olduğu ve akşam batmış olduğunun söylenmesi, epistemolojik bakımdan, bütün astronomi biliminin yok sayılması anlamına gelirken, şeylerin böyle görünüyormuş olması olgusu yanlış ya da haksız bir gözlem olarak kabul edilmez. Gerçekten de güneşin batıyor olduğunun görülmesi, düşüncedeki bu görüntü ya da güneşin bu görünüşü doğadaki ilişkileri başka türlü veriyor değildir. Aksine, bu deneyim “bizim dünyamızın temel bir alanı”nı oluşturur (Heidegger 1968: 110).

Buraya kadar, çağımız insanının düşünmeyle olan ilişkisini betimledim. Şimdi daha genel bir şekilde “insan” a düşünme penceresinden bakmaya çalışarak devam edeceğim. Anlamaya çalıştığımız “insan” hakkındaki fikirler değişiyor olsa da, en azından onun yaşamını nasıl sürdürebileceği hakkında birtakım konularda kısmen de olsa anlaşmaya varmış bulunuyoruz. Yaşamımızı sürdürmek kendimizle kurduğumuz bir ilişkinin kararıdır. İstemez isek canlı bedenini yaşamını sonlandırabiliriz. Bu olanaktan bizi uzak tutması gereken şeyleri nasıl belirliyoruz? Hiç kuşkusuz bir insanın en temel haklarını fark edebilmesi için önce kendisinden başlayarak yaşam sevgisi ve bununla birlikte hayata canlı bir şey olarak başlayan insan sevgisine sahip olması beklenir. O halde, yaşam sevgisi ve yaşama bağlılık nasıl sağlanabilir? Tedavisi bilinmesine rağmen insan yaşamının kaybı kadar üzücü ve tüm eylemlerimizi gerçekte boşa çıkaran bir durum var mıdır acaba? Son olarak, yaşam sevgisini, yaşama bağlılığı, dolayısıyla insan sevgisini uyandıracak olan araçlar nasıl çoğaltılabilir?

Bu konuda en büyük desteği bilim ve düşünceyle ilgili çeşitli kuruluşların sağlayabileceği fikri ilk bakışta akla yatkın görünür, ancak bugün düşünme bakımından kendilerini sorumlu ve yetkili gören kurumlarda “düşünme” faaliyeti bir “iş” e dönüştürülmüştür. Sorma ve derin düşünme tutumundan uzaklaşarak yavan bir “araştırma” ya indirgenmiş “bilme”, Heidegger’in “sibernetik-fütüroloji” olarak adlandırdığı “geri beslemeli bir denetim çemberi” ya da “özdenetimli bir çember düzen” içinde devinir (Heidegger 1997: 19). Sibernetik-fütürolojinin, “düşünme” nin kendisini

de kapsayan işleyişini nihayet “lojistik” olarak adlandıran Heidegger şöyle der: “Birçok yerde, özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde, lojistik bugün kesin felsefenin olanaklı tek biçimi olarak düşünülür, çünkü onun sonucu ve işleyişi teknolojik dünyanın inşası⁴ için kesin/sağlama bağlanmış bir yarar/kâr⁵ sağlar. Amerika’da ve başka yerlerde, geleceğin tek uygun felsefesi olarak lojistik böylece tin üzerinde hâkimiyeti⁶ ele geçirmeye başlamaktadır.”⁷ “[...] lojistik kendi güçlerini modern psikoloji ve psikanaliz ile ve sosyoloji ile birtakım uygun yollarla birleştirmektedir, geleceğin felsefesinin bağımsız şirketi⁸ yetkinliğe ulaşmaktadır. Fakat bu uyuşum hiçbir şekilde insan yapımı⁹ değildir. Daha çok, bu disiplinler epey uzaktan gelen bir gücün yazgısına tabidirler.” (Heidegger 2002: 23).

O halde, düşünmeyi bir işletmenin süregiden işi haline getirmiş kurumların “insan”la ilgileri yoktur. İnsan sevgisini artırma araçları buralarda bulunmayacaktır. İnsan sevgisini anlamaya ve mümkünse artırmaya çalışan çabaları bulabileceğimiz yerlerin, düşünürlerin ve sanatçıların yapıtları olduğunu düşünüyorum. Geriye, mithosun ve felsefenin kökenine doğru baktığımızda bunun böyle olduğunu görebiliriz. Dünyayı “güzel” görmek isteyen bir bakış tarzının çabası kaos’tan kozmos’u ortaya çıkarmaya çalışmıştı. Bu nedenle Frank Baum atom çağının başlangıcı olan 1900 yılının bahar ayında ABD’nin Chicago kentinde yazdığı 23 bölümden oluşan *Oz Büyücüsü* masalının Önsöz’ünde şöyle der: “Grimm ve Andersen’in kanatlı perileri çocuksu yüreklere diğer insan yaratılarının hepsinden daha fazla mutluluk getirmiştir.”¹⁰

Yukarıda sorduğumuz soruları göz önünde tutarak birtakım mümkün düşünceleri Baum’un *Oz Büyücüsü* masalıyla örneklendirerek çağımız insanının düşünme ve varoluş durumunu çözümlenmeye devam edeceğim. Bugün “insan”ın ne olduğuna dair en gelişmiş düşüncelerin ortaya çıktığı medeniyet olan kıta Avrupa’sı insanları başta

⁴ “Bau der technischen Welt”, s.23.

⁵ “einen sicheren Nutzen”, s.23.

⁶ “die Herrschaft über den Geist”, s.23.

⁷ *Bkz.* Heidegger 2004: 21.

⁸ “der Konzern der kommenden Philosophie”, s.23.

⁹ “das Gemächte von Menschen”, (Heidegger 2002: 23).

¹⁰ Baum, L. Frank (1993). *The Wizard of Oz*, Hertfordshire: Wordsworth, “Introduction”, s. 5. Bundan sonra bu kitaba yapılan göndermelerde bu kitap “WO” kısaltmasıyla gönderilecektir.

olmak üzere hemen hemen bütün dünya, yaşam tarzı bakımından Amerikan insan tipini model almaktadır. Özellikle 1950’lerden sonra Amerika kültür, sanat ve bilimlerde Avrupa insanının izlediği bir kılavuz haline geldi. Bu çağın insan modeli olarak görülen Amerikan insan tipini onu en özlü şekilde bulabileceğimiz yere giderek anlamaya çalışalım o halde.

Oz Büyücüsü kitabının birtakım tercümelemlerindeki başlığı *Muhteşem Oz Büyücüsü*’dür.¹¹ Oysa İngiliz dilindeki adı *The Wizard of Oz*, Türkçesiyle *Oz Büyücüsü*’dür. Dikkat edilirse kitabın orijinal başlığında “muhteşem” anlamına gelen hiçbir sözcük yoktur. Peki bu “muhteşem”lik *Oz Büyücüsü* kitabına nasıl yakıştırılır? Bunun en temel nedeni, bugün masalın moralden yoksun ve eğlence dolu hale getirilmiş olmasıdır. Çağımızın zihin, ruh ya da tinden yoksun bir çağ olmasının belirtilerinden en dehşet verici olanı işte budur. Çağımızda insan bir moralle yetiştirilmekten çok, “moralite” yalnızca ders konusu olarak görülmektedir. Eğlenceli ise, insan dahil tüm yaşamsal olandan vazgeçilebiliyor. Bir masal, günümüz insanının dikkatini ancak onun içinde bize harika şeyler gösterileceği vaadi varsa çekebilirdi. Baum’un masalında muhteşem olan şey modern dünyamızın ona yakıştırdığı gibi *Oz Büyücüsü*’nün adı değildir, ancak onun içinde gösterilmeye çalışılan birtakım şeyler olacaktır. O halde, Baum’un göstermeyi vaad ettiği bu “harika” şeyler nelerdir? Gerçekte Baum’un *Oz Büyücüsü*, bir *fairytale*’dir, peri masalıdır yoksa bir *wonder-tale*, “harika masal” değildir. Baum bu masalın Önsöz’ünde şöyle der:

“[...] eski zamanların peri masalları, kuşaklar boyu hizmet ettikten sonra, bugün çocuk kütüphanesinde ‘tarihi’ [historical] olarak sınıflandırılıyorlar; içinde kalıplaşmış cinin, cücenin ve perinin, her bir masal için korkutucu bir morale işaret etmek amacıyla onların yazarları tarafından tasarlanan bütün korkunç ve kan dondurucu hadiselerle birlikte elendiği daha yeni bir ‘harika/muhteşem masallar’ [wonder tales] dizisinin zamanı geldi. Modern eğitim moraliteyi [morality] içerir; Bu nedenle modern çocuk kendi harika/muhteşem masallarında yalnızca eğlence [entertainment] arar ve tüm nahoş hadiselerden memnuniyetle vazgeçer. Bu düşünceyi göz önünde tutarak, ‘harika/muhteşem Öz Büyücüsü’ öyküsü yalnızca bugünün çocuklarına zevk vermek için yazıldı. O, içinde şaşkınlık ve neşenin

¹¹ *Bkz.* Baum 1995. Kitabın bu versiyonunda, Baum’un bu kitabın neden bir “harika masal”/“wonder tale” olmadığı hakkındaki açıklamasının yer aldığı “Önsöz” bölümüne kasten yer verilmemiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle kitabın bu versiyonuna bu makale içinde hiçbir gönderme yapılmayacaktır.

korunduğu ve gönül yaraları ve kâbusların dışarıda bırakıldığı modernize edilmiş bir peri masalı olmaya can atar.” (Baum 1993: 5).

Baum’un *Oz Büyücüsü* masalı şöyle başlar: “Doroty uçsuz bucaksız Kansas çayırlarında çiftçilik yapan Henry Enişte ve Em Teyze’yle birlikte yaşıyordu. [...] küçük evleri dört duvarı, zemini ve çatısı olan tek bir odadan oluşuyordu, [...] Tavan arası, ya da kiler yoktu.” (OB, 1). Bu giriş pasajı çağımız insanının ev ile ilişkisini özetler: Gerçekten de çoğunluk kendi evlerini sonul yerleşim yeri kabul edemez. Çoğunluğun içinde yaşadığı mekân her zaman henüz inşaat halindedir. Hayat inşaatların arasında geçer. Pek sağlam olmayan dört duvar, zemin ve çatının ortak özellikler olduğu evlerin oda sayısı çoğunlukla yetersizdir. Üstelik ev sakinleri evin hiçbir yerinde evde hissetmezler.

Çağımız yalnızca düşünsel, figüratif değil düz, literal bir anlamda da çölleşme ve tahribat içindedir. Dorothy’nin yaşadığı evin bulunduğu Kansas’ta güneş canlılığı yok ediyordu. Böyle bir çağda insanların yüzleri de çölleşiyor, neşe ve sevinci, gülümsemeyi unutuyorlar (OB, 1-2). İnsan yüzü, onların evlerini inşa ettikleri beton gibi dümdüz oluyor. Genişleyen çölleşme içinde insanı kendisine yabancılaştırarak ona kendi durumunu hatırlatacak en güçlü etki onun başka türden bir canlıyla karşılaşması oluyor. Bunlar modern hayatımızda genellikle kedi ve köpeklerdir. Dorothy’ye kendi insanlığını hatırlatan şey Masal boyunca ona eşlik eden köpek Toto’dur.

“Dorothy’yi güldüren ve etrafındaki her şey gibi griye dönüşmesini engelleyen Toto’ydu. Toto gri değildi, uzun, ipek tüyleri, komik, ıslak burnunun iki yanında neşeyle açılıp kapanan küçük siyah gözleriyle minik, siyah bir köpekti. Toto bütün gün oyun oynardı, Dorothy de onunla oynar ve onu içtenlikle severdi.” (OB, 2).

İnsanlar yaklaşmakta olan tehlikeyi duyumsadıklarında, tehlike onlara dokunur hale geldiğinde işlerini durdururlar. İşte o zaman insanlara “garip bir şey”¹² olur ve beton sessizliği içindeki doğayla konuşmaya başlarlar. Bir bakış, bu şekilde, Em Teyze’ye yaklaşan kasırgayı haber verir. Oz Diyarı’na gitmek için kasırganın tepesine kadar yükselmek¹³ ya da Porselen Diyarı’na geçmek için duvarın üstüne tırmanmak¹⁴ gerektiği gibi, bir şeyin en üst noktasına çıkıldığında o şey tam olarak görülebilir,

¹² “A strange thing then happened”, WO, 9.

¹³ Bkz. OB, 3.

¹⁴ Bkz. Teneke Adam: “üstüne çıkıp tırmandığımızda arkasında ne olduğunu göreceğiz.” OB, 110.

böylece adlandırılabilir ve bir sıçrayışla oradan başka bir yere geçmek mümkün olur. Rüzgârlar bu evin bulunduğu yerde “birleşmişler ve burayı kasırganın merkezi haline getirmişlerdi. Bir kasırganın merkezinde hava genellikle durgundur, ama her yanından saran yüksek basınç evi [...] öteye taşımıştı.” (OB, 3). Dorothy “ani ve sert bir şokla uyandırıl”ana kadar¹⁵ “sessizce oturmuş olacakları bekliyordu.” (OB, 3).

Çoğu zaman “yüksekte”¹⁶ bulunamadığımız için, doğada ne durumda olduğumuzu göremiyoruz, bunun ilk sonucu, doğayı dinleyemiyoruz, sessiz kalamıyoruz. Dahası, sessiz kalmak çoğu zaman yalnızca kendi sesimizle meşgul olmak anlamına geliyor. Doğayı dinlemediğimiz için onun dilini öğrenemiyoruz, böylece onunla konuşamıyoruz. Ona bildik şekilde muamele ediyoruz. Örneğin kedi ve köpek dilini doğanın diğer şeyleriyle konuşmak için kullanmaya çalışıyoruz, ya da bir kirpinin ya da ırmağın sesini “mırıldama” [murmuring¹⁷] olarak işitiyoruz. Gerçekte, onları işitiyor değil, önceden bilindik dilleri onlara atfediyoruz.

Dorothy’nin ayırt edici özelliği bir kasırğa tarafından, eviyle birlikte “uzağa taşınmış” olması, “masum” ve hiçbir şeyi incitmemiş “zararsız” bir insan olmasıdır (WO,13). Dorothy çölleşmiş dünyadan farklı olan Oz Diyarı’nda bildiğimiz haliyle bir insan toplumundan ve bildiğimiz haliyle bir canlılar dünyasından farklı bir dünyayı deneyimler. Bu farklı dünyada Dorothy’nin dinleyebilmeyi ve kendileriyle konuşabilmeyi başardığı tuhaf canlılar şunlardır: Sonradan numaracı, sahtekâr [tricker],¹⁸ şarlatan [humbug]¹⁹ ve vantrilog olarak iyi bir taklitçi olduğu anlaşılan Büyük Oz Büyücüsü, sihirbaz, mavi Kıtırsoylar Diyarı’nda yaşayan Kıtırsoylar, sarı Kırpıklar,²⁰ parlak kırmızı Güney Diyarı’nda yaşayan Çeyreklikler,²¹ Zeballalar

¹⁵ Ani olarak yaşanan uyanmalar ve durup dururken gerçekleşen birtakım olaylar varoluşçu edebiyata özgü bir temadır. Franz Kafka’nın *Dava* romanındaki Franz K. ya da *Dönüşüm* kısa öyküsündeki Gregor Samsa da buna benzer ani şoklarla uyanırlar. Eugene Ionescu’nun *Gergedanlar* adlı tiyatro oyununda yarattığı Berenger karakteri yavaş yavaş olsa da böyle bir şoku yaşar.

¹⁶ Bkz. Heidegger 2002: 21-22.

¹⁷ OB, 5. İngilizce’de “murmuring” sözcüğü kedi sesidir. Türkçe’de de aynı hayvanın sesi “mırıldanmak” olarak adlandırılır. Baum küçük bir çayın hızlı akışından söz ediyor. Türkçe “çağlamak” sesinin İngilizcedeki karşılığı “gurgle” ya da “burble” daha doğru bir kullanım olabilirdi.

¹⁸ OB, 91; WO, 103.

¹⁹ OB, 90; WO, 103.

²⁰ OB, 77; WO, 89.

[Kalidahs],²² iki iyi iki kötü olmak üzere dört Cadı, bunlar Doğu’nun Kötü Cadısı, “güneşin battığı”²³ yer olan Batı’nın Kötü Cadısı, Kuzey’in İyi Cadısı, cadılar arasında bir özel isme sahip tek cadı olan Güney’in İyi Cadısı Glinda,²⁴ herşeyin porselenden yapılmış olduğu beyaz Porselen Kentte yaşayan Porselen insanlar, birçok kez tamir edilmiş Porselen Bay Joker,²⁵ bir beyne ihtiyaç duyan Korkuluk, konuşan “yaşlı bir karga”,²⁶ konuşan bir leylek,²⁷ konuşan bir kraliçe tarla faresi,²⁸ konuşan bir kurt sürüsü, siyah arılar, uçan maymunlar, zehirli gelincikler, saldırgan ağaçlar, dev bir örümceğe benzeyen korkunç yaratık, “en garip adam”lar²⁹ olarak Çekiç Kafalar,³⁰ bir zamanlar et ve kemikten bir insan olan ancak birtakım talihsiz olaylar sonunda³¹ bir beyinden ziyade kalbe ihtiyaç duyan Teneke Adam ve doğduğundan beri korkak bir aslan.³²

Bir zamanlar mitolojilerde anlatıldığı haliyle doğamızı paylaşan bu varolanlar nereye gittiler? Bunun cevabını Kuzey’in Cadısı’nın Dorothy’ye sorduğu bir soruyla buluyoruz: “Kansas [...] gelişmiş bir yer midir?”³³ Dorothy, “Ah, evet,” diye yanıtlar. Kuzey’in Cadısı devam eder: “Demek o yüzden. Sanırım gelişmiş yerlerde³⁴ ne cadı, ne büyücü, ne de sihirbaz kaldı. Ama görüyorsun, dünyayla bağlantısı olmayan Oz Diyarı hiç gelişmedi. Bu nedenle aramızda hâlâ cadılar ve büyücüler var.” (OB, 8). Masalda dünyamızı paylaşan bu farklı varolanların dünyayı terk etmesinin nedeninin modern insanın kendisinin kıldığı dünyayı biçimlendirdiği “gelişmişlik” ideali olduğu söylenir. Peki, şunu soralım, içinde bulunduğumuz durum ne olunca “gelişmiş” oluruz? Luddite, makine kırıcı ya da teknoloji düşmanı olmaksızın cevaplayalım bu soruyu.

²¹ OB, 120.

²² WO, 45.

²³ OB, 67.

²⁴ OB, 105.

²⁵ OB, 113.

²⁶ OB, 19.

²⁷ *Bkz.* OB, 41.

²⁸ *Bkz.* OB, 45.

²⁹ OB, 118.

³⁰ OB, 119. “Hammer-Heads”, WO, 135.

³¹ *Bkz.* OB, 25-26.

³² *Bkz.* OB, 30.

³³ “is it a civilised country?”, WO, 14.

³⁴ “In the civilised countries”, WO, 14.

Yukarıda Oz Diyarı’nda bulunan canlıların hepsinin ortak özellikleri çeşitli güçler yoluyla birtakım kimse ya da şeylerin yönetimi altında bulunmalarıdır. Diğer bir özellikleri ise bunların hiçbirinin tam bir insan olmaması, ancak kendilerindeki eksikliklerden yola çıkarak bir insanın nasıl olması gerektiği konusunda bir fikre sahip olmalarıdır. İnsan olma konusundaki eksiklikleri onların yaşamaya katlanmasına engel olur. Bu eksiklikle birlikte yaşama katlanamayacaklarını bilirler. Ancak tüm bunlara rağmen insan olabilmek için çabalarlar. Bunların her biri, olmak istedikleri şey için kendi evine dönmeye çalışan Dorothy’nin peşine takılır. Oz Diyarı tüm bu tuhaf varolanlarla dolu olmasına rağmen, bunlar evini arayan, evine dönmek için çabalayan bir kimse olan Dorothy’nin etrafında örgütlenirler. Dorothy’nin eve dönme çabası, evinde olma ve evinde hissetme ideali bu masaldaki dünyanın kurucu ilkesidir. İnsanın kendisini yeniden evde hissetmesi için yapılacak ilk şey Oz Büyücüsü’nün dediği gibi “çölü geçmek”,³⁵ başka bir deyişle, bir düşünme imkânı bulmaktır. Çölü geçebilmek için insana ondan başkası yardımcı olamaz. Dorothy uçan maymunlardan bu konuda boşuna destek ister, çünkü yardım çağrısını Maymun Kral şöyle cevaplar: “Biz bu diyarlara aitiz ve burayı terk edemeyiz. Kansas’ta Uçan Maymunlar hiç olmadı ve olmayacak çünkü oraya ait değiliz. Gücümüzün yettiği kadar size seve seve hizmet ederiz, ama çölü geçemeyiz.” (OB, 104).

İnsanın düşünmeyle ilişkisi üzerine düşünülmeyen bir dünyada, uzun zamandır düşünmenin izleyeceği yolun yalnızca belirli bir takım yollar olduğu önyargısıyla düşünme damgalanmıştır. Damgalayıcı düşünme tarzında, teknoloji doğayı belirli bir dünya resmine dönüştürmede işimizi daha da kolaylaştırır. Üstelik bugün teknolojinin geldiği gelişmişlik düzeyi doğayla aramızdaki ilişkide, metafizik açıdan neyin ne olduğu; ontolojik açıdan neyin var neyin yok kabul edildiği; ahlaki açıdan neyin iyi neyin kötü olduğu ve ne yapmak gerektiği; estetik açıdan neyin nasıl duyumsanacağı çerçevelenmiş bu şeylerin üzerine yazılı olarak önümüze konmuş durumdadırlar. Bugün ekrandan verilen dünyada şeyler damgalanmış halde kolayca sunulmaktadır. Frank Baum teknolojinin bu şekilde dünyayı nasıl damgalayacağını bu peri masalıyla bize

³⁵ “Ama ilk yapacağımız çölü geçmek, ondan sonra evini bulmak kolay olacaktır.” (OB, 99). “The first thing to do is to cross the desert, and then it should be easy to find your way home.” (WO, 113).

anlatan ilk kişi oldu. Nesnelerin üzerine, onların ne olduklarını yazan etiketler konur. Karşılaşan kimse onları doğrudan doğruya tanısin diye, insanların karakterleri ya da onların ne yapacakları onların alınlarına yazılır. Dorothy’in yardım isteği üzerine Kuzeyin Cadısı’nın şapkası bir yazı tahtasına dönüşür, üstünde şu cümle yazılıdır: “Dorothy’nin Zümrüt Şehir’e Gitmesini Sağla” (OB, 9).³⁶ Bu tür bir başka damga Kuzeyin Cadısı tarafından Dorothy’nin alınına konulmuş “işaret”tir.³⁷ Bugün buna bilişim teknolojisinde “arttırılmış gerçeklik”³⁸ diyoruz. Bunun felsefi karşılığı “damgalanmış, çerçevelenmiş dünya”dır.

Bu arttırılmış gerçeklik zamanında gerçekte masala vaktimiz yoktur. Masal adına sunulan şeyler, onun sunulduğu insanlar gibi hızlı ve tüketim amaçlı bir mekanizma içindedir. Bu insan gerçekte bir şeyin içinde değil, bir mekanizmanın işlevsel bir parçasıdır. Kalabalıklar arasında yalnız ve diğer parçalarla canlı yanlarını aşındıran bir temas içindedir. Bu mekanizma içinde insan diğer insanlara mutluluktan çok rahatsızlık veren bir parça haline dönüşür. Canlılığın bu aşındırılması ya da çölleşme, tahribat olarak adlandırılabilir bu etki altındaki varoluş dünyasında, insan dışındaki öteki canlılara yer verilmez, tümüyle insanlaştırılmış bir doğa anlayışı söz konusudur. Doğa coğrafya dersi konusu haline indirgenmiştir. Eğitim sistemimizde doğayı Coğrafya derslerinde aktarılan enformasyonla biliyor olduğumuzu düşünüyoruz. Sadece coğrafya dersi yoluyla doğayı tanımak yalnızca doğa hakkında antropolojik-antoloji yapmış olmaktır. Coğrafya dersi bize diğer canlılarla olan ilişkimiz hakkında hiçbir şey söylemez.

³⁶ “Let Dorothy Go to the City of Emeralds”, WO, 16.

³⁷ “The mark”, WO, 69.

³⁸ *İng.* “Augmented Reality”. Arttırılmış gerçeklik Frank Baum’un oğlu Robert Stanton Baum’a adadığı *Maymuncuk: Bir Elektrik Perisi Masalı*’nda (1901) (*The Master Key: An Electrical Fairy Tale*; Alt başlığı: *Elektiriğin Gizemleri ve Ona Hayran Olanların İyimserliği Üzerine Kurulmuş. Erkek Çocuklar İçin Yazılmıştır, Fakat Onu Diğerleri Okuyabilir.*) daha belirgin şekilde betimlenir. Bu masalın kahramanı Rob Joslyn’in elektrikle rastgele bir temasında ortaya bir Demon, başka bir deyişle bir cin çıkar ve onun üç dileğini yerine getireceği vaadinde bulunur. Rob’un bu cinden üçüncü ve son isteği onun her karşılaştığı kimsenin alınında onların karakterini belirten harflerin, onların doğasını açan bir maymuncuk gibi yazılı olarak görünmesiydi. Böylece Rob karşılaştığı insanları onların alınlarında yazılı karakter işaretleriyle tanıyacaktı. Baum’un *Maymuncuk* adlı kitabı için bkz. Baum 1901.

Bugün insanlaştırılmış dünya içinde, bizim aramızda hayvanların yeri nedir? Hayvanlar, bazen sürüler halinde, insanın savaş mücadeleleri ve spor müsabakaları, doğa bilimsel deneyleri, bir gıda ürününe indirgenmiş halde et olarak onun mutfak uğraşları, hayvanat bahçesi gibi turistik eğlenceleri, yalnızlığını aşması ve duygularını normalleştirilmesi için kendisini tedavi amaçlı ilaç niyetine bir eşya, yolunu ya da bombayı ve uyuşturucuyu bulup ona güvenli bir yaşam sağlamak için yardımcı olarak çeşitli şekillerde kullanılırlar. İnsanın diğer türlerle olan en saygın ilişkisi, tiyatro oyunlarındaki hayvan taklitleridir.³⁹ Aristoteles’ten beri biliyoruz ki soylu olmayan dolayısıyla değerli görülmeyen şeylerin taklidi ancak komediye⁴⁰ konu olur. Diğer taraftan, hayvanlar soylu olduğu düşünülen şeyleri taklit etmeye zorlanabilirler. Örneğin, büyük eziyetler sonucu hayvanların insan taklidi yapmaya zorlandıkları sirklerde bu yapılır.⁴¹ Hayvanların kendi hakları adına mücadele ettikleri bir dünya tasarımı ise ancak korku filmi konusu olarak düşünülür. Dolayısıyla, hayvanlarla ciddi bir ilişki neden kurulamıyor? sorusu düşünülmelidir.

Doğanın imajları arasında bulunuyoruz, ya da doğayı zihnimizdeki imajlara indirgenmiş bir şekilde tanıdığımızı düşünüyoruz, gerçekte onun içinde yaşamıyoruz. Doğayla olan ilişkimize bir deneyim demek mümkün değil, bir şekilde insana sokulmuş bir doğayı, insanın imajı olan bir doğayı devindiriyoruz. Ortaçağda doğa *teofanik* bir doğaydı, Tanrı’nın imajları, görünümleri olarak ona işaret eden bir *ikondu*. Bugün geçerli olan doğa anlayışı *antropofanik* olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, bugün doğadan anlaşılan şey geçerli insan anlayışının çeşitli görünümüdür. *Antropofanik* doğa anlayışı kendisini insanın içinde yaşadığı yeryüzü hakkındaki çeşitli kavrayışlarda da gösterir. Modern dünyaya hâkim *antropofanik* doğa anlayışını bulabileceğimiz düşünürlerden Cusa’lı Nicolas’a göre Aristoteles’in “‘Yeryüzü çok adi ve aşağıdır,’ *terra ista sit vilissima et infima*, kavrayışı doğru değildir. Aksine “ışığıyla, ısıyla ve kendine ait

³⁹ Hayvanların taklit edilmesi üzerine en ustalıkla teatral anlayışı Japon Noh tiyatrosunda aktörler olan Kyogen’lerin rollerinde görebiliriz. Noh tiyatrosuyla ilgili enformasyon için *bkz.* <http://www.the-noh.com/en/zeami/index.html>

⁴⁰ Aristoteles 2005: 1448a 28-35.

⁴¹ Kafka’nın bir insan gibi davranmasını öğrenen Red Peter adlı maymunun bu dönüşümü anlattığı hikayesine *bkz.* “Kafka 1971” içinde, “A Report to an Academy”, pp. 161-167 (“Ein Bericht für eine Akademie”/“Bir Akademi İçin Bir Rapor”).

etkisiyle diğer yıldızlardan farklılık gösteren yeryüzü soylu bir gezegendir.”⁴² Çölleşmenin ya da tahribatın merkezi olan *antropofanik* doğa anlayışının kendisini sevmeyen ya da kendisinden övünen bir insanın ürünü olduğunu düşünüyorum. İnsan doğayı tahrip etmekle kendisinin en temel parçasını yok ederek insanın kendisini anlamayı imkânsız hale getirmektedir.

Sonuç olarak, insandan farklı canlılara bakarak insanlık durumumuzun farkında olabiliriz. Belki de insan olmakla övündüğümüz birtakım özellikler hiç de övünülecek özellikler değildir. Örneğin Porselen Diyarı’nın soytarısı porselen Bay Joker’in kendilerine kıyasla daha katı gördükleri Dorothy’ye söylediği sözler eğlenceli olmak yanında düşündürücüdür de:

“Nazik hanımefendi,
Neden üstünde gözlerin
Zavallı yaşlı Bay Joker’in?
Kaskatı ve çok ciddisiniz,
Sanki süngü yutmuş gibi!” (WO, 128).

Doğayla insan arasındaki ilişkiyi, insanı doğanın bir parçası olarak anlamaya çalışarak yeniden baştan düşünmeliyiz. İnsanı, kendisine ve diğer insanlara, sonra diğer türlere ve canlılığa bağlayan bağları yeniden tanımlayıp insanların birbirleriyle oluşturduğu şeyin ne olduğunu, neye dönüşüyor olduğunu ve ne olabileceğini düşünmeliyiz. İnsanın kendisiyle kurduğu ilişki bir övgü ve yergi olmaktan çıkarılıp barışçıl bir hale dönüştürülmelidir. Her zaman geçerli statik bir insan anlayışına sahip olduğunu düşünen insanlar, övündükleri bu düşünceleriyle kendilerini yalnızca damgalamış oluyorlar. Dorothy insanlaşma bakımından gücünün farkında olmasaydı Batı’nın Kötü Cadısı’nın “Gücünü kullanmayı bilmiyor, onu hala kölem yapabilirim.”⁴³ sözleri gerçekleşebilirdi. Bu Cadı’nın dediği gibi insan olma konusundaki en büyük eksikliğin “gücünü kullanmayı bilmemek” olduğu unutulmamalıdır. İnsanın insan olarak belirlenmesinde asıl rolü “düşünme”nin oynadığı hatırlanmalıdır. Oz Diyarında yaşayan, bir zamanlar insanken şimdi metale dönüşmüş olan ve yağmur sonucu paslanıp bir yıldır olduğu

⁴² Bkz. Cauliano 1987: 24.

⁴³ “I can still make her my slave, for she does not know how to use her power.” (WO, 85).

yerde kırırdayamadan kalan Teneke adamın şu sözlerinin önemini tekrar tekrar okuyarak anlamaya çalışalım: “Başıma gelen korkunç bir şeydi, ama orada kaldığım bir yıl boyunca düşünecek zamanım oldu ve en büyük kaybımın kalbim olduğunu anladım.” (OB, 26-27).

Şimdiden bilindik, sabit, kısaca damgalanmış bir zihin ve yürek sahibi olmaktansa, Oz Diyarı’ndaki Aslan ve Teneke Adam gibi yüreğini arayan, ya da Korkuluk gibi zihnini arayan kimseler olmak, aynı zamanda, bu yoksunluğun bilincinde olan bu kimseleri “hiçbir canlıya karşı zalim ya da kaba olmamak için”⁴⁴ ellerinden geleni yapma çabasına ve kendileri kadar güçlü olmayan canlılara karşı daha özenli davranmalarını ve bu canlıları “onaramayacakları hasarlarla karşı karşıya”⁴⁵ bırakmamaya dikkat etmeye sevk edecektir. Tüm bu nedenlerle, gerçekten düşünmek için daha fazla zaman ayırmak ve daha fazla olanaklar yaratmak zorundayız.

KAYNAKÇA

ARISTOTELES (2005). *Poietika (Şiir Sanatı Üzerine)*, çev. Nazile Kalaycı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

BAUM, L. Frank (1901). *An Electrical Fairy Tale*, Illustrations by F. Y. Cory, Indianapolis: The Bowen-Merrill Company Publishers.

BAUM, L. Frank (1993). *The Wizard of Oz*, Hertfordshire: Wordsworth.

BAUM, L. Frank (1995). *The Wonderful Wizard of Oz*, London: Penguin Books.

BAUM, L. Frank (2013). *Oz Büyücüsü*, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

CAULIANO, Ioan P. (1987). *Eros and Magic in the Renaissance*, tr. by Margaret Cook with a forward by Mircea Eliade, Chicago: The University of Chicago Press.

⁴⁴ OB, 32.

⁴⁵ OB, 112.

HEIDEGGER, Martin (1968). *Introduction to Metaphysics*, trans. Ralph Manheim, New Haven and London: Yale University Press.

HEIDEGGER, Martin (1969). *Discourse on Thinking*, trans. John M. Anderson and E. Hans Freund, New York: Harper & Row.

HEIDEGGER, Martin (1995). *Nedir Bu Felsefe*, çev. Ali Irgat, AFA Yayınları.

HEIDEGGER, Martin (1997). *Patikalar. Martin Heidegger ve Modern Çağ*, der. Hasan Ünal Nalbantoğlu, Ankara: İmge Kitabevi.

HEIDEGGER, Martin (2002). *Was heisst Denken?*, *Gesamtausgabe Band 8*, Vittorio Klostermann: Frankfurt am Main.

HEIDEGGER, Martin (2004). *What is Called Thinking*, trans. J. Glenn Gray, New York: Harper Perennial.

KAFKA, Franz (1971). *The Complete Stories*, New York: Schocken Books Inc.

ÖNEN, Yaşar ve Cemil Ziya ŞANBEY (1993). *Almanca – Türkçe Sözlük, 1, A-N*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.